

Petar Oreč

GANGA - NARODNO PJEVANJE*

O imenu *GANGA* kod Vladimira Anića nalazimo: “ganga ž (gen. mn. gângi) etnol. momačko skupno pjevanje u okviru priprostoga lokalnog melosa (hercegovačka-imotska); gangaš m l. koji pjeva gangu 2 (m i ž pol) deprec. koji je kao oni koji pjevaju gangu, koji ganga; gangati nesvrš. (pril. sad. gangajući, gl. im. ganganje) l. pjevanje gange 2. pok. pjevati iz svega glasa, bez dinamike”.¹

Prema mojemu ispitivanju gange, kao osobitoga načina pjevanja narodnih lirskih pjesama, upravo se navršava stota obljetnica toga kulturnoga čina. Od nastanka gange ovo je prvi put, koliko mi je poznato, da se održava znanstveni skup posvećen gangi. Tu čast dobio je Imotski, koji je imao značajnu ulogu u razvoju i širenju gange.

Iako potječem iz gangaškoga kraja (Gradac kod Posušja) i od malih nogu do danas pjevam gangu, moje svestranije zanimanje za nju pada u vrijeme moga rada na skupljanju građe o njoj (1953.-1972.). U tom razdoblju, osim gange, skupljao sam i druge narodne pjesme, poslovice, zagonetke, narodne igre, običaje, nošnju (opis), narodnu ishranu (1870.-1970.), narodno graditeljstvo i, manjim dijelom, narodne priče obogaćujući skupljeno narodno blago arhivskim i literarnim podacima, ponukan nestajanjem narodne kulture iz

*Ovaj rad pročitao je na Znanstvenom skupu o narodnom pjevanju zvanom “GANGA”, održan u Imotskom, 25. studenog 1989. godine.

¹ Vladimir Anić: Rječnik hrvatskoga jezika, drugo izdanje, Zagreb, 1994., 207.

svakodnevnoga života, te vlastitom željom da se bolje upoznam s kulturom kraja iz kojega sam ponikao.

Skupljajući gangu i ostalu narodnu baštinu, svesrdno su mi pomagali brojni suradnici iz Posušja, Gruda i Širokog Brijega, najviše Rajko Ćesić iz Graca kod Posušja, Stanislav Stanko Bašić iz Broćanca kod Posušja i Frano Oreč zvani Đulić iz Graca kod Posušja. Svima izražavam srdačnu zahvalnost. Zapisao sam oko 2.500 stihova gange iz Posušja, Gruda i Širokog Brijega, ali i iz ostalih općina uz desnu obalu Neretve. Skupljenu gangu nisam objavljivao, ali sam priredio njezin veći dio za knjigu o *POSUŠJU*.² Starost (skupljene) gange, kako su mi govorili ispitanici, seže u vrijeme od 1914. do 1920. godine, ali je to manji dio, jer je najvećma skupljena ganga nastala od 1920. do 1955. godine. Treći dio skupljene gange nastao je od 1955. do 1972. godine. Vrlo rijetko sam zapisivao gangu nastalu od 1972. do 1989. godine. Skupljena ganga u ogromnoj većini nalazi se u dva stiha, a rijetko u tri ili četiri. Ganga u tri ili četiri stiha spada u mlađu. Stihovi, koje sam zapisao, većinom su u desetercu, a manje u sedmercu, osmercu i devetercu, čak i u jedanaestercu. Ganga obuhvaća sve oblasti narodnoga života: ljubav, šalu, rad, pojedina zbivanja i prostore, a ne zaboravlja ni odlaženje u vojsku i na bojišta, bilježi i odlaženja na rad u inozemstvo. U gangi, koju sam skupio, opisana su sela i zaseoci: u općini Posušje: Batin, Broćanac, Budimiri (zaselak), Gradac, Lipovice (zaselak), Rakitno (tri sela), Rastovača, Orečova Mahala (zaselak), Širića Brig (zaselak), Vinjani, Vir, Vranić, Zagorje; u općini Grude: Gorica, Grude, Mamići, Pogana Vlaka, Tihaljina; u općini Široki Brijeg: Crne Lokve, Mamići, Kočerin; u općini Imotski: Cista Provo, Kamen Most, Lovreć, Ričice i Žeževica; u općini Čapljina: Gabela; u općini Tomislavgrad: Roško Polje i Vinica. Opjevani su i gradovi: Bilo Polje, Brod, Duvno, Imotski, Jablanica, Karlovac, Livno, Mostar, Nikšić, Podgora kod Makarske, Posušje, Sarajevo i Široki Brig. Opjevane su zemlje i oblasti gdje su radili ljudi iz gangaškog područja: Amerika, Australija, Belgija, Bosna, Crna Gora, Dalmacija, Hrvatska, Južna Amerika, Kanada, Lika, Nimačka (Njemačka) i Rusija. Opjevane su u gangi i rijeke: Drina, Neretva i Rama. U gangi su opjevane i planine:

² Petar Oreč: POSUŠJE, I., rukopis.

Biokovo, Velež, Vlašić i Zavelim. Gangom su opjevani i crkveni zborovi (godišnje svetkovine), kao što su: Sveti Frano u Gracu kod Posušja, Sveti Stipan u Gorici kod Gruda, Sveta Kata u Grudama, Sveti Vice u Podgori kod Makarske, Sveti Ante u Lovreću, Sveti Ante u Vinjanima kod Imotskoga i drugi.

Radeći radiodramu u desetercu i tragom dokumenata "ANDRIJICA ŠIMIĆ - GOSPODAR OD GORA", 1978. godine, napisao sam tekst za trideset i jednu gangu u desetercu, prilagodivši je dramskoj radnji, u kojoj se spominje hajduk Andrijica Šimić i njegovo hajdučko društvo.³ U narodnoj gangi nije mi poznato da postoji ona koja spominje Andriju Šimića i njegovu hajdučku družinu. Razlog je, kako se čini, što su hajduci i njihov zapovjednik Andrija Šimić bili pohvatani od okupatorske vlasti Austro-Ugarske Monarhije i osuđeni u Splitu dvadesetak godina prije nastanka gange. Za "potrebe" spomenute radiodrame "pozajmio" sam sedamnaest pjesmica gange iz narodnog stvaralaštva, gdje se ne spominju hajduci, kako je već istaknuto.

Rasprostranjenost gange nalazimo u cijeloj današnjoj Hercegovini, u Imotskoj krajini, u tri sela kod Vrgorca (prema kazivanju Ćirila Ćire Radića, pravnika iz Vrgorca), a to su: Stilji, Orah i Prapatnica, pa u Livnu, Tomislavgradu, Prozoru (Rami), u dijelu Konjica, u Bugojnu, Gornjem Vakufu odnosno Uskoplju, gdje pjevaju gangu doseljenici iz zapadne Hercegovine, te u Kupresu, Kalinoviku i Foči.

U Sinjskoj se krajini pjeva RERA. (O reri Vladimir Anić piše: "rera ž (gen. mn. rērā) etnol. momačko skupno pjevanje u okviru priprostog lokalnog melosa (sinjska); rērāš m 1. koji pjeva reru, 2. (m i ž spol) deprec. koji je kao oni koji pjevaju reru, koji rere; rērāški 1. prid. koji pripada, koji se odnosi na reraše 2. (-ški) pril. kao reraš, na način reraša; rērati (što) nesvrš. (prez. rerem, pril. sad. rerući, gl. im. reranje) etnol. pjevati reru, pjevati kako se pjevaju rere"; Rječnik, 892.) Melodijski i stihom istovjetna je s gangom, kakvu nalazimo između rijeka Neretve i Cetine, te na sjever i sjeveroistok od toga prostora. Na označenim prostorima pjevaju gangu svi: Hrvati, Muslimani i Srbi.

Gangu razlikujemo prema njezinim osobinama u pjevanju, koje

³ Petar Oreč: "ANDRIJICA ŠIMIĆ - GOSPODAR OD GORA", objavljeno na Radio Sarajevu, Treći program, 16. studenog 1975.

moгу dobro razlikovati samo gangaši, odnosno pućanstvo koje živi na prostoru gdje se pjeva. Ganga se općenito razlikuje na prostoru dvije veće oblasti, na desnoj i lijevoj obali Neretve. I na desnoj strani Neretve postoje izvjesne razlike u pjevanju gange. Područje između rijeka Neretve i Cetine, gdje ulazi Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf (Uskoplje), Prozor (Rama) i dio Konjica, spada u posebno, centralno područje gange. U Sinjskoj krajini "pratioci" izgovaraju: "re, re, re, re...", a gangaši, općenito, izgovaraju uz pratnju pjevaća: "gan, gen, gun, gn, gin". Prilikom pjevanja gange pratnja je slobodna kako će pratiti pjevaća gange i pjeva po vlastitom izboru: gan, gen, gun, gn, gin, a može i: gan, gn, gin, gun... Ipak, najčešće pratnja izgovara: gan, gan... Važno je da pratnja (jedan ili više njih) ne prekida izgovarati bilo koji oblik dok pjevač pjeva gangu (pjesmu). Ako su duže riječi u gangi, veći je i broj izgovora u pratnji: gan, gen, gun..., dok je kod kraćih riječi odnosno stihova u pjesmi manje izgovorenih i od pratnje: gan, gen, gun...

Primjera radi, donosimo gangu u dvostihu, trostihu i četverostihu:

"Oj, javore, rodi jabukama,
gan, gan, gan, gan, gan,
Umire mi draga na rukama,
gan, gan, gan, gan, gan."

"Zavelime, moj debeli 'lade,
gan, gan, gan, gun, gin,
Šta u tebi Zavelinke rade?
gan, gin, gun, gin, gan, gan,
Krše grane, od muva se brane,
gan, gen, gun, gin, gan, gan."

"Puće Bosna, kano puška,
gan, gen, gun, gin, gan,
Pronađena voda muška,
gan, gen, gun, gin, gan,
Voda muška iz Brizaca,
gan, gan, gan, gan, gan,
Pravi momke od staraca,
gan, gan, gan, gan, gan."

Prilikom pjevanja rere, kao i kod gange, pjevač pjeva pjesmu, a pratnja izgovara: re, re, re...

“Gospe sinjska, što iz Šćita stiže,
re, re, re, re, re, re, re,
Daj mi diku, da je k meni bliže,
re, re, re, re, re, re, re.”

Razliku između *gange* i *rere* nije lako uočiti slušajući njihovo pjevanje. Ganganje između Neretve i Cetine i spomenutih krajeva, gdje se pjeva ista ganga, prije pedesetak godina bila je više ujednačena u usporedbi s današnjim stanjem. Te su se razlike stalno povećavale od 1950. do 1989. godine. Razlike u pjevanju vidljive su čak i u pojedinim selima, pa i u zaseocima. Tako su nastale gange po nazivima mjesta: gradačka, gorička, batinska, ružićka, rujanska, roškopoljska, rakička, lovrečka ganga, dok su rjeđa imena prema zaseocima: lipovačka u Gracu kod Posušja, vranička u Bročancu kod Posušja i dr. Prije 1950. ganga se razlikovala i nazivala prema većem prostoru: bekijska (Grude i Posušje), ali i kočerinska, belevarska (župa Blato), lištička (Široki Brijeg, Mostar, Ljubuški, dio Brotnja, Čapljina) pa ljubuška i ganga koja se pjevala u Rami (Prozor). Ljubuška ganga mogla se smatrati nahijskom (odnosila se na grad i sela u Ljubuškom polju, Bekiju i Brotnjo i sela u pravcu Čapljine i Metkovića). Novine koje su nastale u gangi, osobito od 1950. godine, odnose se na blažu ili oštriju gangu, način početka ili završetka pjevanja, “priginjanje” u pjevanju gange, dodavanje pojedinih riječi koje se ne nalaze u pjesmi a ni u pratnji, dodavanjem pojedinih glasova, kao što su: “e”, “o”, pa “ej” i “oj”, podvriskivanje na kraju gange, dodavanje posebnih zvukova pomoću glasova pratilaca (groktanje i slični efekti). U najnovije vrijeme pjevačke družine snimaju gangu na vrpce i videovrpce, pa tako lakše prenose razne novine u pjevanju gange, a to gangašima omogućuje da ih brzo nauče i primijene u pjevanju.

Skupljajući gangu, obratio sam pozornost i na način pjevanja narodnih lirskih pjesama u dvostihu, kako se pjevalo prije nastanka gange. Ispitanici u Posušju i Grudama izjavljivali su da su pjevali dvoglasno prije nastanka gange, ali i za vrijeme njezinog nastajanja. Sadržajem i stihom to su bile pjesmice lirskega obilježja, kao što je i ganga. Pjevane su udvoje (dva pjevača ili dvije pjevačice) uvijek

u odvojenim skupinama (muški, ženski, ali i miješano: muški i ženski). Pravilo je bilo da istodobno pjevaju dvoje, ali iznimno i troje pjevača. Pjevanje utroje nisu potvrdili svi ispitanici pa se moramo upitati da li je bilo pjevanja utroje ili se ispitanici više nisu sjećali skupina s tri pjevača. Kod toga načina pjevanja važno je bilo da se glasovi slože. Pjevači su pjevali bez pratnje glazbala i drugih pjevača. Melodija koju su pjevali prije nastanka gange, prema ispitanicima, bila je slična današnjem načinu pjevanja u Istri i na susjednim otocima. "U Istri, Hrvatskom primorju i na kvarnerskim otocima postoji tzv. 'istarsko dvoglasje' u kome pjevaju dvije osobe u ovim sastavima: a) dvije ženske; b) dva muškarca ili c) jedna žena i jedan muškarac."⁴ Pjevanje narodnih lirskih pjesama u dvostihu i dvoglasno prije nastanka gange bilo je blaže (tiše) od pjevanja današnje gange. Na gangaškom području, koje bolje poznamo, do danas nije sačuvano pjevanje kako se pjevalo, dvoglasno, prije gange, pa je moguće pretpostaviti da je ganga zamijenila to pjevanje.

Kada i gdje je nastala ganga

Razgovarao sam o gangi s ispitanicima u posuškoj općini (u selima Gradac i Batin) i u grudskoj općini (u Grudama i Sovićima) i pitao kada i gdje je nastala ganga. Pripadali su generaciji rođenoj od 1865. do 1885. godine. Neki su sudjelovali u pjevanju lirskih narodnih pjesama prije nastanka gange, ali su pjevali i gangu na početku njezinog nastajanja. Prema ispitanicima, nastajanje gange pada u vrijeme od 1890. do 1900. godine, te je već u prvom desetljeću 20. stoljeća "odnila privagu" nad ranijim pjevanjem i učvrstila se kao način pjevanja. To je upućivalo na zaključak da je ganga nastala u selima, iz kojih su bili ispitanici, i to u razdoblju od dvadeset godina, potiskujući ranije pjevanje, koje je bilo dvoglasno. U tomu se razlikovala izjava (pričanje) Ante Oreča pok. Mate (rođenog u Gracu kod Posušja 1883., a umrlog u istom selu 1974.), moga oca, koji je pjevao u dvoglasju prije pjevanja gange, koju je pjevao u vrijeme njezinoga nastanka, a bio je i guslar. Rekao je: "Gangu smo počeli pivat oko 1890. godine. Starije pivanje od gange

⁴ Enciklopedija Jugoslavije, 6, Zagreb, MCMLXV, str. 227.

izumrlo je (nestalo) u nas oko 1900. godine. Prija pivanja gange mi smo pivali udvoje, a vrlo ritko utroje. Pivači su izgovarali riči pismice jednako i podešavali bi glasove, da se glasovi slože, da pivanje bude lipše.”⁵ Prema Miji Milasu, gangu su u Imotskoj krajini počeli pjevati “oko 1900. godine ili koju godinu ranije”.⁶ Dr. Ivan Glibota o ganganju u Imotskoj krajini ističe: “Tek nekoliko godina pred svjetski rat - oko god. 1900. počelo se gangat, tj. drugi je glas mjesto teksta počeo pjevat gan, gan, zapravo: ga, ga. Ovo pjevanje, koje mi zovemo ganga nije bila ganga u starije doba, jer se nije pjevalo gan, gan, nego su oba glasa pjevala tekst.”⁷

Na temelju dosadanih ispitivanja o prvim počecima pjevanja gange u Posušju, Grudama i u Imotskom, proizlazi da je prvo pjevanje gange počelo u Gracu i u Batinu kod Posušja, odnosno u Grudama, a potom i u Imotskom, ali ne prvo u Imotskom pa onda u zapadnoj Hercegovini, kakvih mišljenja ima. Međutim, kada i gdje su prvo počeli pjevati gangu još je otvoreno pitanje.

Kako je došlo do pjevanja gange

Kao gangaš pomišljao sam da je do gange moglo doći s uvođenjem trećega glasa u dvoglasno pjevanje. Tada je, kako se čini, došlo do teškoća kako složiti glasove da pjevanje bude složno i dopadljivo. U slaganju glasova došlo je i do pratnje kakvu danas poznajemo: gan, gen, gin, gun, gn, pa i do uvođenja više glasova, odnosno da samo jedan glas pjeva tekst pjesmice, a svi ostali ga prate, kako se to radi i danas pri pjevanju gange. I, eto, rodila se ganga kao novo pjevanje, koja je svojom glasnošću i brojem sudionika nadmašila dotadanje tiho dvoglasje. O nastanku gange dr. Ivan Glibota ističe: “Kako je nadošlo to ganganje ne znam. Netko je počeo, imitirajući gusle, i nastala je revolucija, kao i druge revolucije.”⁸ Mijo Milas piše: “Ganga je nastala tako da su jedan pjevač ili dva, odnosno tri, oponašajući gusle, a jedan je pjevao, kao što jedan pjeva prilikom guslanja.”⁹ U *Muzičkoj enciklopediji* o

⁵ Petar Oreč: Zapis o nastanku gange i starijem pjevanju prije nastanka gange u Posušju i u Grudama.

⁶ Mijo Milas: Asan-aginičin zavičaj, Imotski, 1981., str. 24.

⁷ Dr. Ivan Glibota: Naše ojkanje i ganganje, Imotska krajina, 15. rujna 1978., str. 9.

⁸ Dr. Ivan Glibota: n.d., str. 9.

⁹ Mijo Milas: n.d., str. 23.

pjevanju gange nalazimo: "...gange... obično jedan pjevač pjeva melodiju i riječi, a drugi ga prate nekim ležećim tonom, izgovarajući slogove: gn, gu, ili gan... imitirajući takvom pratnjom svirku narodnih gusala".¹⁰ Tekst u *Muzičkoj enciklopediji* o prvom pjevaču gange neprecizan je. Jer, ako u gangi "obično jedan pjevač pjeva...", može se shvatiti da ima slučajeva da u gangi pjeva i više glasova, a nije tako. U gangi tekst pjesmice pjeva samo jedan glas, a izuzetaka nema. Da li su gusle (kao instrument) imale udjela u nastanku gange teško je reći. Držim da su bili odlučujući drugi razlozi, tj. uvođenje u dvoglasno pjevanje trećega, a možda i četvrtoga i petoga glasa, kako je već rečeno. Pozivanje na pratnju u gangi, koja proizvodi slične zvukove kao i početak guslanja guslara: gun, gan, gen, vjerojatno je samo privid, kao i pomisao na izgovaranje gangaša: "Ti pivaj, a mi ćemo guslit", jer ista je melodija gange i rere, a ne nose isto ime. Pratnja u reri glasi: "re, re, re...", pa i to upozorava da je samo pratnja, kao gan, gen, gin, gun, imala utjecaja na nastanak imena *ganga* i *rera*, a to ne znači i nastanak melodije, koja je zajednička i za gangu i za reru. Izrazi *gusle* i *guslit*, koje možemo čuti za pratnju u gangi, možda označavaju kakvo staro narodno pjevanje uz gusle. Kod naroda u gangaškom području, koje bolje poznajem, postoji širi pojam za riječi *guslit*, *guslat*, što znači *pričati zabave radi*, *priča koja se sluša*. Prema Petru Skoku, riječ *gusle* potječe od riječi "gústi, gúdēm impf. (do 18. v.) = gústi (Jelovica, Istra, upor. gōsti, godem), baltoslav., sveslav. i praslav. god-ti, danas zamijenjen na -ēti: gúdjeti, gūdīm... naricati, plakati..., danas običnije po deklinaciji a gūsle, gen. gusala (16. v.) citra, lyra, usna harmonika (Vodice)..."¹¹ Na temelju narodnoga tumačenja riječi *gusliti*, koje se izgovara za pratnju u gangi, odnosno pričati nevažno, te jezičnoga pojma *gusle*, prema Petru Skoku, koje se može odnositi na tugovanje (naricati, plakati), ali i na glazbala (citra, lyra, usna harmonika), upućuje nas na zaključak da je u gangaškom prostoru postojalo narodno pjevanje koje je izvedeno uz pratnju glazbala (gusala, ili drugih instrumenata), koje je nosilo ime gusle, a pratnja u gangi: gan, ge, gun, gin, odnosno u reri: re, re, re..., imalo je bitnoga utjecaja na naziv pjevanja: *ganga* i *rera*. Dr. o.

¹⁰ Muzička enciklopedija, 1, A-J, Zagreb, MCMLVIII, str. 520.

¹¹ Petar Skok: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga prva, A-J, Zagreb, 1971., str. 637.

Branko Marić ime ganga dovodi u svezu “sa albanskom riječi (’kang’) = pjesma, veselje, zabava”.¹² Takvo mišljenje ne prihvaća Cvjetko Rihtman: “Sumnjam da izraz ganga ima neku vezu sa šiptarskom riječi kanga-pjesma... već da su ovi oblici možda ostatak muzičke prakse ranijih stanovnika na ovom dijelu Balkanskog Poluotoka?”¹³

Mišljenja dr. Branka Marića i Cvjetka Rihtmana o podrijetlu imena ganga, odnosno o podrijetlu načina pjevanja gange nisu utemeljena na znanstvenim činjenicama, pa ostaju na razini pretpostavki. Kod Petra Skoka, “gan” je pridjev od gon... (zagonetka)... ali gon- i gan- nisu onomatopejske osnove... Osnova gon- nastala je kao i gan od god- na... Obje se osnove nalaze i u drugim slavenskim jezicima: gan- u stoslav... Riječ je prema tome praslavenska.¹⁴ Ako se kao osnovica za ime gange uzme izgovor pratnje prilikom pjevanja, kao što su: gan, gon, onda nije stranoga podrijetla, kako je Petar Skok izveo njihovo značenje, već je praslavenskoga podrijetla. Prema tome, nazivi ganga i rera su riječi, u svezi s nastankom gange i rere, a to je bilo, koliko se danas zna, konac 19. i početak 20. stoljeća.

Širenje gange

Ganga se širila na više načina. Postavlja se pitanje je li se ganga pojavila u jednom mjestu (naselju) i iz njega se širila, ili je istodobno nastala u više mjesta i tako se širila. Kao pretpostavka stoji i jedno i drugo. Osobno sam sklon vjerovati da se ganga pojavila najprije u jednom mjestu i poslije se širila na druge prostore koji su je prihvaćali. Razlozi prihvaćanja ili odbijanja gange bili su, prvenstveno, kulturnoga, a manje socijalnoga značenja. Jer, primjerice, na planini Biokovo neka sela prihvatila su gangu, jer su imala tradicionalno narodno pjevanje, a u drugim, gdje je bio jak strani (mletački) način pjevanja, ganga se nije mogla udomačiti. U širenju gange vidnu je ulogu odigrala varoš Imotski kao trgovačko

¹² Dr. o. Branko Marić: Iz područja gange, “Napredak”, hrvatski narodni kalendar, Sarajevo, 1940./1941., str. 41.

¹³ Cvjetko Rihtman: Polifoni oblici u narodnoj muzici Bosne i Hercegovine, Bilten Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu, I., Sarajevo, 1951., str. 11. i 16.

¹⁴ Petar Skok: Etimologijski rječnik, I., str. 550.

središte Imotske krajine, Posušja, Gruda i Županjca, gdje se svake srijede i subote stoljećima dolazilo da se prodaje i kupuje. U te trgovačke dane u Imotski su dolazili trgovci iz susjednih gradova i varošica. Na ulici i na pijaci (obrtničkoj i za živo blago), na starom Sajmu, u gostionicama i svuda gdje su se ljudi okupljali pjevala se ganga, guslari su guslili i pjevali. Cijeli Imotski bio je u te dane pozornica pjesme i svirke, izložba materijalne kulture i smotra duhovnog života, odakle se širila i ganga. Širenju njezinom doprinosili su i godišnji gospodarski sajmovi, crkvene svetkovine, a posebno čuvari živoga blaga, osobito na višim planinama, pa šverceri duhanom ("duvanari") koji su je iz gangaških područja prenosili u susjedne krajeve. O Imotskom, u tom pogledu, postoji i ganga, koja glasi:

"Di si, Mate, naučija gangu,
U Imocki, idući na vagu."

Nepoznati Mate, kako upućuje ganga, donio je u svoje naselje gangu koju je naučio u Imotskom prilikom otkupa (vaganja) duhana u Duhanskoj postaji (Dogani). Tko je i odakle je Mate u gangi nije nam poznato, jer u Imotskom vagaju duhan sadioci iz Imotske krajine, Posušja i Gruda. Austrija je počela pokusnu proizvodnju duhana u Imotskom tek 1884. godine,¹⁵ pa se isključuje raniji nastanak spomenute gange. Druga jedna ganga je višestruko značajna kada se razmatra njezin nastanak, a ona glasi:

"Gango moja, tko te izmislija,
Škutor Mate, dava ga odnija."

Pjesma skreće pažnju na vrijeme nastanka gange, uz prijekor "izumitelju" Mati Škutoru, jer ona potiskuje starije pjevanje. Mjesto nastanka gange nije poznato ni na temelju sadržaja pjesmice jer ne znamo odakle je i tko je spomenuti Mate. Postoji topografsko ime *Škutor* u selu Gorancima kod Mostara, ali i prezime *Škutor* u Mostaru (Zemljišne knjige i topografska karta za grad Mostar). Izumitelj gange mogao je biti, imenom i prezimenom, Mate Škutor, ali je to moglo značiti i područje zapadno od Neretve, odakle su Škutori, pa je moglo označiti stanovnika nastanjenog na tom području. Osobno držim da se ime Mate Škutor u gangi odnosi na Hrvate

¹⁵ Ante Ujević: Imotska krajina, Split, 1953., str. 157.

naseljene zapadno od rijeke Neretve.¹⁶ S obzirom da ne znamo gdje je spomenuta ganga nastala, ostaje otvoreno pitanje na kojega se to Matu Škutora odnosi, na osobu ili na opću oznaku za kraj zapadno od Neretve. U najširem smislu, prema pjesmi, ganga je nastala na prostoru od Neretve do Cetine, gdje se domila i rera, koja se kasnije širila i na druge prostore.

Hoće li ganga izumrijeti

To se pitanje često čuje, osobito zadnjih desetak godina, kada naglo opada zanimanje mladih da uče i pjevaju gangu. Pitanje opstanka gange postavio je već davne 1940./1941. godine Branko Marić najavivši da ganga “iščezava i posve je nestaje”,¹⁷ kada se od gange sve “orilo”, kako bi narod slikovito prikazivao pjevanje gange u svako doba dana i noći i na svakom mjestu. Nedavno je (1980.) Ankica Petrović iznijela svoje mišljenje o gangi: “Taj oblik, još uvijek u živoj narodnoj praksi, ima tendenciju da i dalje prodiere na susjedne teritorije, što nije slučaj sa drugim oblicima, osim oblikom novijega pjevanja ‘na bas’.”¹⁸ Svaka kulturna tekovina, pa i ganga, osuđena je na zaborav i nestanak iz dnevnoga življenja ako za njezino izvođenje ili prikazivanje nestane nositelja, odnosno ako nestane socijalnih nositelja koji stvaraju pojedine kulturne tekovine. Selo se raslojava i raseljava. Mladi odlaze u gradove ili u inozemstvo, pa se tako smanjuje broj poklonika gange, ali ima i drugih kulturnih aktivnosti koje su zahvatile i selo, što odvraća pažnju od ganganja. Međutim, još je na selu stanovit broj pučanstva te izumiranju gange još ne predstoji opasnost. Istina, u mladež, čak i u djecu na selu, uvlači se i jača odbojnost, pa i stid prema narodnoj kulturi, uključujući i gangu, kao da ona nije dio te kulture. Takvom odnosu pridonosi i dostupnost kulture nastale u gradovima, ali i djelovanja onih snaga koje omalovažavaju narodnu

¹⁶ Bratoljub Klaić: Rječnik stranih riječi, Zagreb, 1978., “škutor, lat. ovrhovitelj, egzekutor”, str. 1297.; Milan Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Beograd, 1966., “egzekutor (1. executor) izvodilac, izvršilac sudske presude, onaj koji izvršuje presudu prisilnim putom, izvršilac smrtne kazne, dželat, krvnik, egzekutor testamenti (lat. executor testamenti) izrav. izvršitelj posljednje volje, testamenta”.

¹⁷ Dr. o. Branko Marić: n.d., str. 46.

¹⁸ Ankica Petrović: Fascinacija gange, “Odjek”, 15-16, god. 33., Sarajevo, augusta 1980.

kulturu. Unatoč negativnim odnosima u održavanju i razvijanju narodne (seoske) kulture, postoje i pozitivni odnosi. Izučavajući gangaško područje, osobito njegov središnji dio, kako je već označeno, prateći i aktivnosti u oblasti narodne kulture, postoje i pozitivni procesi. Prvo, postoje ohrabrujuće aktivnosti u oblasti narodne umjetnosti, i ako to nije na onoj razini kada je narodna umjetnost imala pun zamah, od četvrtog desetljeća 19. do tridesetih godina 20. stoljeća, uz manje zastoje od 1922. do 1933. godine. Zastoj u razvoju narodne umjetnosti očituje se i kasnije (1941.-1960.), kada su ugašena hrvatska kulturna društva, poglavito "NAPREDAK" i "SELJAČKA SLOGA", pa tek 1960.-1965. počinje ponovno oživljavanje narodne kulture, poglavito likovne umjetnosti, koja pokazuje stalan uspon. Narodna se umjetnost utiskivala u tkanine (tkanje, vez), u kamen (na nadgrobnim spomenicima i u novim ili obnovljenim crkvama). Ponovo su se pojavili stari umjetnički oblici, ali i novi, koje su oblikovali naši majstori, pa ima i preuzimanja stvaralaštva iz drugih prostora naše zemlje, i onih iz inozemstva. Drugo, narodne igre bile su zapostavljane. Izvjesna aktivnost bila je zadržana u vrlo rijetkim preživjelim hrvatskim kulturnim ili folklornim društvima, poglavito u pojedinim ograncima "Seljačke sloge", u aktivnostima za nastupe na sletovima, smotrama i natjecanjima. Izvjesno oživljavanje narodnih igara za raznih proslava i blagdana ostalo je u skromnim razmjerima.¹⁹

Već je rečeno da u oblasti održavanja i razvoja gange postoje brojni oblici stvaralaštva gangaških družina. Istina, nije dovoljno samo to da se ganga ponovo pjeva, kao što je bilo ranije, kada je selo bilo prenapučeno mladošću i kada je bila živa želja da se pjeva, igra i svira, tako da stvaralaštvo bude zadovoljstvo. Međutim, za oživljavanje aktivnosti u njegovanju narodne kulture, pa i gange, potreban je aktivan i organiziran društveni napor, a ne samo pasivno promatranje i tugovanje. Nadajmo se da će se probuditi i druge snage hrvatskoga duha i priključiti se onim snagama koje bilježe novo stvaralaštvo narodne kulture i njegovanje baštine.

¹⁹ Petar Oreč: Narodni život u zapadnoj Hercegovini u 19. stoljeću (rukopis).

Ganga - Volksgesang

Zusammenfassung

Ganga als Volksgesang entstand um etwa 1890-1900 auf dem Gebiet zwischen den Flüssen Neretva im Osten und Cetina im Westen und den Bergen Biokovo im Süden und Koprivnica im Norden. Der ursprüngliche Entstehungsort ist noch nicht bekannt. Der Ganga-Gesang breitete sich auch über die Nachbargebiete aus, besonders auf die östliche Seite des Flusses Neretva, sich auch über Gebiete außer dieses Raums erstreckend. Ganga wird in seinem Einflußbereich von Kroaten, Moslems und Serben sowie in jedem Lebensalter (von Frauen und Männern) gesungen. Lyrische in der Art des Ganga gesungene Gedichte umfassen: Liebe, Scherz, Arbeit, Geschehnisse und Gegende; und beschreiben: Soldatenleben und Schlachtfelder, Abgang zur Arbeit und Schulung usw.

Das Wort Ganga ist Neubildung im Zusammenhang mit dem genannten Gesang bzw. der Begleitung dieses Gesangs, weil man am meisten "gan" hört, was den Gedanken ausschließt, daß es sich um albanisches Wort Kang oder irgendwelchen anderen Musikrest anderer von diesen Gebieten verschwundenen Völker handelt. Der Wort Gan-u finden wir auch in der altkirchenslawischen Sprache und es kommt vom Wortstamm "gon" oder "god-na".

Entstehung, Ausbreitung oder Ablehnung des Ganga als Volksgesangs hat kulturologische und weniger soziologische Merkmale.

Ganga wird in Gruppen von zwei, drei, vier, fünf... gesungen (ausgeführt). Am günstigsten ist es, zu drei zu singen. Ein Teilnehmer singt den Text und andere begleiten ihn mit: "gan, gen, gin, gun". Ganga kann man laut oder leise singen, abhängig davon, wo er gesungen wird (ob im Haus, ob in der Nähe vom Haus, ob weiter von der Siedlung), aber auch vom Wunsch, gehört zu sein oder nicht.